

Literatuurstudie bij onderzoek ‘Het goede leven op de zorgboerderij’: een beknopte samenvatting ten behoeve van HAN Blog

©2021 Dries de Moor

Naast de nog uit te voeren empirische studie naar opvattingen en verbeeldingen van het goede leven van deelnemers in de dagbestedingspraktijk van zorgboerderijen, heb ik een systematische literatuurstudie verricht naar drie theorieën over het moderne goede leven. In het proefschrift zal te lezen zijn hoe deze drie ‘reuzen op wiens schouders ik probeer te balanceren’ kijken naar wat het goede leven is, en zal ik beargumenteren wat dat betekent voor: de participatiesamenleving in het neoliberale Nederland; voor noties van sociaal werk in het algemeen; en meer specifiek voor de praktijk van dagbesteding. Hier volgt alvast een klein inkijkje.

De vermogensbenadering volgens Nussbaum

Het goede leven wordt volgens Martha Nussbaum bepaald door de mate waarin we mogelijkheden hebben om te *zijn wie we willen zijn, en te doen wat we willen doen* (Nussbaum, 2012). De vermogensbenadering stelt dat hoe we die mogelijkheden benutten echt een individuele keuze moet zijn. Daarbij hebben overheden de plicht om te zorgen dat essentiële mogelijkheden met een zeker minimum beschikbaar moeten zijn, zodat iedereen zichzelf kan zijn. Die essentiële mogelijkheden gaan bijvoorbeeld over een eigen inkomen, politieke inspraak, gezondheid, enzovoorts. De inhoud en hoeveelheid van die mogelijkheden moet volgens Nussbaum via een democratisch proces per land of regio bepaald worden. Deze ideeën van vrijheid en empowerment, en de eisen daarbij aan een faciliterende overheid, passen sterk bij de liberale beginselen van westerse samenlevingen – rationeel, tegen onderdrukking, uitgaan van mogelijkheden- , maar het is vooral een politieke filosofie. In essentie valt de vermogensbenadering goed samen met de algemene (internationale) missie en visie van sociaal werk (IFSW, 2014; Sociaal Werk Nederland, n.d.). Beide geven sociaal werkers en de samenleving een opdracht: minimaliseer alle vormen van onderdrukking, en maximaliseer mogelijkheden voor iedereen. Maar op concreet toepassingsniveau denk ik dat de vermogensbenadering onvoldoende als conceptueel fundament kan dienen. De vermogensbenadering wil namelijk wegblijven van een invulling van wat het goede leven is. Tegelijk doet Nussbaum tegen die principes in toch een voorstel voor een lijst met 10, in haar ogen universele essentiële mogelijkheden die voor iedereen gelden, en die inderdaad zo algemeen zijn dat ze helpend kunnen zijn in multidisciplinaire politieke, praktische en wetenschappelijke projecten. Het recht om een sterke, autonome individu te kunnen zijn staat centraal in deze theorie over het goede leven.

Het authenticiteitsideaal volgens Taylor

Charles Taylor wil het in zijn theorie van het moderne authenticiteitsideaal (‘Jezelf zijn’) juist wél hebben over wat het goede leven is (Taylor, 1994, 2011, 2016). Volgens Taylor is het van groot belang om in netwerken van gesprek (familie, gemeenschap, alle groepen waar we toe behoren) waarin we deel van uitmaken overeenstemming te vinden over wat het goede is. Taylor benadrukt dat we alleen *een zelf kunnen zijn, te midden van andere zelden*. Taylor gaat er dus veel meer van uit dat de mens een relationeel wezen is: we kunnen alleen maar autonoom zijn als we erkennen de ander en een zekere gedeeld idee over wat

het goede is nodig te hebben. Maar met het naar de achtergrond verdwijnen van een gedeelde spirituele horizon (religie), de toegenomen individualisering, en neoliberale kapitalistische waarden van groei en winst, wordt er van de moderne westerse mens verwacht volledig zelf te kunnen bepalen wat het goede leven is. Volgens Taylor is dat dus onmogelijk en bovendien is het goede niet enkel in onszelf te ontdekken, maar is dat ook te vinden in de wereld buiten onszelf. Bovendien laat Taylor zien dat er wel degelijk sterke waarderingen bestaan die volgens hem alle moderne samenlevingen delen, en die hangen samen met: (1) respect voor het (menselijk) leven, (2) menselijke waardigheid, en (3) het streven naar een zinvol bestaan. Maar onze hang naar efficiëntie, groei en individualistische interpretaties van autonomie staat die eerdergenoemde verbinding met belangrijke netwerken van gesprek, en met nieuwe spirituele achtergronden die er wel degelijk zijn, zoals: geloof in een eerlijkere economie, of in een gezondere planeet, enzovoorts, in de weg. Omdat het bepalen van het goede leven en morele richtingen zo'n individuele aangelegenheid is geworden vanaf ongeveer de jaren '60, terwijl we paradoxaal genoeg wél gedicteerd worden door de neoliberale kapitalistische noties van productief zijn en groeien, zijn we volgens Taylor nog erg aan het zoeken naar wat het werkelijk betekent om onszelf te zijn. Als we zelf de maat der dingen zijn geworden, waar kun je dan terecht voor dialoog en inspiratie? Waar worden we door geraakt? Wat brengt ons dan in beweging?

Versnelling, vervreemding en resonantie volgens Rosa

Op dat punt kunnen we profiteren van Hartmut Rosa's sociologie van wereldrelaties: zijn theorie over *maatschappelijke versnelling* en de *resonantietheorie* (Rosa, 2016, 2019). Rosa sluit zich aan bij Taylors maatschappijkritiek, maar bekijkt dit probleem vanuit een specifieke hoek. De maatschappij is als gevolg van allerlei ontwikkelingen, die ons ook voorspoed en gemak hebben gebracht, in een onophoudelijke, zichzelf in standhoudende versnelling geraakt (technologisch, cultureel en individueel). Eigenlijk is het tempo niet meer bij te houden en dat leidt tot vervreemding. We vervreemden van de dingen om ons heen ('wegwerpwereld'), van elkaar (individualisering), van onze handelingen (gebrek aan gevoel van ambacht), van de natuur (die ligt buiten ons als 'oplaadpunt', is een grondstof, of een bedreiging), en zelfs van de tijd (gevoel van nooit tijd genoeg hebben, en we willen snelle spectaculaire belevenissen in plaats van echte diepgaande ervaringen). Rosa stelt vast dat burnouts en depressies veelal ook het gevolg zijn van vervreemding. Als reactie daarop proberen we controle te krijgen door zogenaamde efficiënte oplossingen, zoals: to-do-lists, (nog) meer automatisering, of een power-nap, een weekend retraite zodat we er daarna weer tegen aan kunnen, enzovoorts. Volgens Rosa ligt daar niet het antwoord op vervreemding, en zijn dat zeer tijdelijke- of zelfs schijnoplossingen. Maar de oplossing ligt wel bij een *resonante manier van in de wereld zijn*. Resonante wereldrelaties zijn wederkerig: iemand of iets raakt ons, en we komen in beweging. Wanneer er sprake is van resonantie stellen we ons open voor wat de ander of het andere, met eigen stem ons te vertellen heeft. Er ontstaat als het ware een resonerende snaar of draad, die kan leiden tot actie, ervaring en transformatie – aan beide zijden. En wat zal resoneren kan bij iedereen anders zijn. Dat is nooit helemaal af te dwingen, maar men kan wel ontdekken in welke sferen men eerder 'aanslaat'. Het heeft te maken met wat er werkelijk toe doet. Wat raakt je? Waardoor ben je geboeid? Het ervaren van 'flow-ervaringen' en diepe verbondenheid zijn indicatoren voor resonantie. Volgens Rosa bestaat het goede leven dus uit het ontdekken van resonante wereldrelaties met de dingen om ons heen: andere mensen, dieren, natuur, God, voorwerpen, materialen, kunst, het politieke, enzovoorts. Rosa is vertrouwensvol dat die resonante manier van in de wereld zijn leidt tot minder vervreemding. Heel relevant dus wanneer we het hebben over inclusie en participatie.

Toepassing

Het is dus van belang om te weten te komen hoe mensen die gebruik maken van praktijken van sociaal werk het goede leven beschouwen, in welke mate ze er zichzelf kunnen zijn, en of zij voldoende resonante relaties kunnen aangaan in die praktijken. Dan valt er ook te reflecteren op hoe de werkwijzen in die praktijken, de maatschappelijke noties van wat een inclusieve samenleving is, en hoe (politiek) beleid daar bevorderend of juist belemmerend bij zijn. Zoals Evelien Tonkens het al snel na het uitroepen van de participatiesamenleving in 2015 opmerkte: je zult toch echt in gesprek moeten gaan en blijven, met iedereen die deel uitmaakt van die samenleving over wat het goede leven inhoudt (Tonkens, 2015). En dat is meteen een uitdagend punt: hoe bepalen we eigenlijk wat dan wel en niet 'in de samenleving' is? Wie bepaald wat 'zinnvol bijdragen' is? Kunnen we daar wel over spreken zolang we dat doen in het raamwerk van een neoliberale 'doe-democratie'?

Ik beloof je dat ik aan het eind van mijn studie terug zal komen op dergelijke vragen, met hulp van grote denk-reuzen uit de filosofie, en grote doe-reuzen uit de praktijk. Wat fijn dat ik van het uitzicht mag genieten, terwijl ik op hun schouders sta.

Bronnen

- IFSW. (2014). Global Definition of Social Work – International Federation of Social Workers. Retrieved January 24, 2019, from <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Nussbaum, M. C. (2012). *Mogelijkheden scheppen, een nieuwe benadering van de menselijke ontwikkeling [Creating Capabilities, the human development approach]*. (R. Van Kappel, Trans.). Amsterdam: Ambo/Anthos Uitgevers.
- Rosa, H. (2016). *Leven in tijden van versnelling. Een pleidooi voor resonantie*. Amsterdam: Boom uitgevers.
- Rosa, H. (2019). *Resonance, A Sociology of Our Relationship to the World*. Cambridge: Polity Press.
- Sociaal Werk Nederland. (n.d.). Wat is sociaal werk? Retrieved October 4, 2019, from <https://www.sociaalwerknederland.nl/sociaal-werk-in-beeld/wat-is-sociaal-werk>
- Taylor, C. (1994). *De malaise van de moderniteit [The Malaise of Modernity]*. (M. Van der Marel, Trans.). Kampen: Kok Agora.
- Taylor, C. (2011). *Bronnen van het zelf: de ontstaansgeschiedenis van de moderne identiteit [Sources of the Self: The Making of the Modern Identity]*. (Marjolijn Stoltenkamp, Trans.) (3th ed.). Rotterdam: Lemniscaat.
- Taylor, C. (2016). *Een seculiere tijd [Oorspronkelijke titel: A secular Age]*. (M. Stoltenkamp, Trans.) (6th ed.). Rotterdam: Lemniscaat.
- Tonkens, E. (2015). Vijf misverstanden over de participatiesamenleving. *Tijdschrift Voor Gezondheidswetenschappen*, 93(1), 1–3. <https://doi.org/10.1007/s12508-015-0001-2>